

SZOCIALPOLITIKAI SZEMLE ÉS SZABADGONDOLAT

VIII. ÉVF.

1918. OKTÓBER

8. SZ.

A MI HALOTTUNK.

Szavát nem halljuk többé. Nem jár előttünk immár, hogy például szolgáljon.

Befejeződött egy munkás, tiszta élet. A *végzet* nemcsak a Tudóstól fosztott meg minket, ki tudásának végtelen tárházából nyújtotta nagy felismeréseit, nemcsak a Tanítótól, ki megismertetett minket az igazsággal, de az Embertől is, ki morális elveinek tisztaságában követendő példaképen állt előttünk.

Jósága az egész emberiséget ölelte át Tudása az emberségesebb jövőt szolgálta. Áldozatokat hozott, mert az erkölcs volt az ő kötelessége. Szerette a fiatalságot, mert törhetetlenül hitt a mi jövőnkben.

A Mozgalmat ért csapás súlya alatt fogadalmat teszünk, hogy azon az utón fogunk haladni, melyet Ő jelölt ki nekünk. Fogadalmat teszünk, hogy tudást és erkölcsöt fogunk adni a szűkölködőknek,, mint akik örökösei vagyunk a nagy szellemi és morális vagyon egy kicsiny részének, melyet Szabó Ervin gyűjtött egy áldozattal teli életen át.

Szabó Ervin tanítónk és mesterünk marad mindenkor.

Polányi Károly: Pártjaink és a béke.

A függetlenségi, a radikális és a szociáldemokrata pártok békepolitikája megegyezik abban, hogy a békét sem a fegyveres döntéssel, sem a pusztán tárgyalásokkal elérni nem lehet, hanem csupán egy új, egy intézményes világrend fellépése útjain. S abban is egyetértenek, hogy ez az új világrend a népszövetség, a döntőbírótság és az általános leszerelés intézményein kell, hogy nyugodjék.

Mind a három párt a pacifista béke alapján állana tehát – elvben.

A gyakorlatban azonban egyik sem szolgálja fenntartás nélkül a helyesnek és szükségszerűnek hirdetett célt és ezzel a mai válságos helyzetben súlyos felelősséggel terheli magát.

A Károlyi-párt kétségkívül őszintén pacifistának szánja a maga politikáját. Vezérük bátor állásfoglalások sorával igazolta ezt be már idáig is. Leszögezzük azonban, hogy a nemzetiségi kérdésekben – kivált a délszláv kérdésben, – elfoglalt sovén álláspontját a párt feladni most sem hajlandó és hogy az ország függetlenségét sem tudja elképzelni vámvédelem nélkül;

A radikálisok, akik kezdettől fogva a háború elvi ellenzékéhez tartoztak, szintén a Wilson-féle eszméknek a letéteményesei és ezért, – minden fegyverbarátság mellett is, – a Károlyi-párt belpolitikai sovinizmusát és külpolitikai protekcionizmusát bizonyos bizalmatlansággal és kritikával kommentálják. – Teljes joggal. Csak ne engednék azután magukat az elvont ember szeretet és az elméleti engesztelékenység ál-erényeinek hatása alatt minduntalan arra a meddő kísérletre csábíttatni, hogy a pacifista béke feláldozása árán jussanak el az u. n. megegyezéses békéhez, vagyis egy olyan békéhez, amelynek az igazi tartalma és lényege nem volna egyéb, mint az emberiség visszatérése oda, – ahol a háború kitörése előtt volt.

A szociáldemokraták joggal hivatkozhatnának arra, hogy ősökön jogon ők volnának az igazi, a teljesjogú pacifisták. Jaurès háborúellenes agitációja is elsősorban pacifista nemzetközi intézmények felállítására irányult. A gyakorlatban azonban ők térnek el legmesszebbre a pacifista politikától: többségi pártjaik kormányaikkal tartva a győzelem és a megegyezés politikája között imbolyognak, kisebbségi pártjaik pedig a proletariátus diktatúrájának azonnali megvalósítását követelik. A jobboldali, a többségi tábor saját céljaira feltalálta a Renner-féle »Kriegsmarxismus«-t, (ahogy Kautsky nevezte el ezt az elmélet-pótlékot, amely mindenre jogosít és semmire sem kötelez) és erre alapította Németországban a »Burgfriede«-t nálunk a választójogi paktumot; a baloldali, a meggyőződéses és elvhű tábor pedig elméleteinek

orthodox szépségeitől megigézve a kritikus órában is süket marad az egyetemes emberiség segélykiáltásai iránt.

*

A Károlyi-párt.

Aránylag a legnagyobb utat efelé a függetlenségi párt tette meg. A háború alatt reinkarnálódott és újjászületett. Egy Apponyi Albert és egy Károlyi Mihály békeapostolságát az különbözteti meg a legélesebben egymástól, hogy Apponyi Albert csak a hadüzenetig maradt békeapostol, Károlyi Mihály pedig a hadüzenet óta vált azzá.

Mégis a Károlyi-párt békeakciója, e párt sovén nemzetiségi politikája és csökönyös védvám tervei miatt, semmivel sem közelít bennünket a közös célhoz, mint ahogy az olyan mozdonyon sem lehet utazni, amelyiknek, a kereke nem forog.

Wilsonnak azon programja, hogy a világi népei egy független államokból álló népszövetségben egyesüljenek, nem egyéb, mint a Föld civilizált népeinek nagykorúvá nyilvánítása.

A nagykorúság által válik jogilag és erkölcsileg felelős személlyé a magánember a polgári életben. A mai hatalmi állam akkor, amidőn népszövetségi taggá lép elő, a nagykorúsítással járó előnyök mellett, annak terheit is elvállalja. Senkinek sem áll azontúl módjában hatalmát vele szemben felhasználni, de neki sincsen azontúl joga a saját hatalmát tetszése szerint felhasználni. Hatalma jogi hatalommá alakul át, igényei erkölcsi igénnyé. Kíváncsi és törekvései aszerint bírálhatnak el és ítéltetnek meg, amiképpen azok az új erkölcsi és jogi rend követelményeivel harmonizálnak. A hatalmas birodalom is azért óvakodik zaklatni gyengébb szomszédját, és a kis állam is azért teljesít hűen a reá bízott nemzetiség jogainak védelmét: mert hírneve és becsülete, védelemre és támogatásra való igénye, érvényesülésének minden eszköze és lehetősége csupán attól függ most, miképpen teljesíti mint nagykorú és önrendelkezéssel bíró népszövetségi tag a reája háruló jogi és erkölcsi kötelemeket.

E szerint kell mérlegelnie minden népnek, hogy mit várhat az eljövendő világállamban való népszövetségi tagságtól. És e szerint kell eldöntenie a függetlenségi pártnak is, hogy biztosíthatja-e az új világalakulás számunkra a magyar állam függetlenségét kifelé és egységét befelé?

A magyar nemzet is csak úgy fogadhatja el a leszerelés által előálló védtelen állapotára a népszövetségiét kellő biztosítékul kifele, ha vakon megbízhatik benne, hogy ez a biztosíték adott esetben elmaradhatatlanul és hibátlanul fog a javára működni. Egy fegyvertelen és védteien állam Európa keletén önre n de l kezes e felől csakis úgy lehet nyugodt, ha az egyetemes népszövetség hatalmas karjának törvényes oltalma alatt áll. Éppen a kisnépeknek az érdekük az, hogy saját alanyi jogaikat általános érvényű tárgy jogiból vezessék le!

Aki azonban tárgyi jogból jogot származtat, nem teheti azt anélkül, hogy másnak hasonló jogát él ne ismerné. Akik pedig közös forrásból származtatnak hasonító jogokat, csak egymás hasonló jogtárnak sérelme nélkül gyakorolhatják azokat.

A népek önrendelkezési jogát elismerni és – amennyiben rajtunk múlik – gyakorolni is: – ez a magyar állam függetlenségének egyedüli biztosítéka egy pacifista világrendben.

De a függetlenségi párt befelé sem hagyhatja szemén kívül ezt az új jogi helyzetet, amelyből a pacifizmus intézményeinek hazai alkalmazás ára nézve oly fontos következtetések származnak.

Függetlenségünk kifelé, egységünk befelé egy pacifista politika keretei között egyaránt attól függ, hogy milyen mértékben leszünk képesek a sovén nemzetiségi politika leküzdésére és túlhaladására!

Szabadkereskedelmen alapuló népszövetség – védvám mellett: – ez a másik csökevénye a függetlenségi párt pacifizmusának.

Akik nem tudnak vámnélkül elképzelni országhatárt, nem értették meg, hogy mit jelentenek ezután a határok. Nem a gazdasági elzárkózás sorompói lesznek többé, hanem az emberiség véredényrendszerének a hátyafalai. A nemzetközi munkamegosztáson alapuló világ gazdaság csak kölcsönös bizalmon és egymásraultaltságon alapulhat. Az egyenjogúságban rejlik minden előnye és aki külön jogokat akar biztosítani magának vele szemben, önmagát fosztja meg annak hasznaitól.

*

Népek önrendelkezési joga kifelé – sovén nemzetiségi politikával befelé, –éppen olyan lehetetlenség, mint a világ államainak szövetsége: – védvámrendszer mellett.

A r a d i k á l i s o k .

A radikálisok a háború első napjától kezdve annak ellenzői közé tartoztak. J á s z i Oszkár kezdettől fogva annak az álláspontnak a képviselője volt, amelyet a Galilei Kör Jaurès emlékünnepe 1915 aug. 13-án ekképpen fogalmazott meg: »Az európai népek test vérharcával szemben csak egyetlen hadicél van, amely méltó szabad és gondolkodó emberekhez. A z e u r ó p a i ö k ö l j o g m a i u r a l m á v a l h a d d s z e g e z z ü k s z e m b e a z E u r ó p a i s z ö v e t s é g e s á l l a m o k e s z m é j é t. Ez az a mérték, mely szerint minden ajánlott pacifista rendszabályt megítélnünk kell.« Ettől az eszmétől áthatva az orosz forradalom előtti időben még Középeurópában láthatta »az egész európai népcsalád elérhető optimum állapotát.« Vagyis ha az orosz forradalom előtt azt hittük, – úgymond – hogy az európai államok szövetségi rendszerének előfeltétele a Nyugatot a Kelettel szemben biztosító és megvédő Középeurópa, mely a gazdasági és politikai demokrácia útján előrehaladva, talán lassan, de biztosán végleges egységbe fog jutni a Nyugattal: ma az orosz forradalom horizontjának nagyszerű, bár zavaros jeleit szemlélve azt remélhetjük, hogy nincs többé szükség átmeneti alakulatokra: ez a szörnyű világ-

égés végleges egységbe fogja forrasztani Európáinkat, ha csak Középeurópa demokratikus elemei valóban a helyzet magaslatán állva, meg fogják (érteni a kor hívó szavát.« (Világ 1917 júl. 29.) De a párt maga, amelyet pedig feudalisztikus előítélet nemi feszélyez, amely nem hivatkozhatok a történelmi pártoknak erre a terhes örökségére, mégis egy irreálisan politizáló »reálpolitikai« csoport befolyásának engedve, a pacifista békét »utópiás«-nak kezelte, mint programjának ezzel összefüggő némelyik más radikális pontját is: elsősorban a nemzetiségi programot. A merkantilista szárnya hű maradt e tekintetben ahhoz az elvéhez, hogy ami nem adó, illeték- vagy vámpolitika, az nem is tartozik a poétikába és csupán meggyőződéséjnek erejét dicséri, hogy ezen elv elői még a világháborúnak is in eg kellett hátrálnia.

A szociáldemokrata-párt

A világ nemzetközi szociáldemokrata pártjai a háború kitörésekor kétféle nehézséggel is küzdöttek: elméleti és gyakorlati nehézségekkel egyaránt. Elméletileg nem voltak felkészülve egy háború kitörésének az esetéire. Olyan programmpont vagy kötelező párthatározat, amely magatartásukat erre az esetre előre megszabja volna, – nem volt. gyakorlatilag az bénította meg; a partot működésében, hogy a széles néptömegek hangulata és magatartása nem felelt meg az elméletnek és minden olyan meglepő hirtelenséggel dőlt el, amely-a vezetők közül még a habozóknak sem engedett választást. Franciaországban, Angliában és Németországban egyaránt a nép és vezérei spontán módon állottak a »megtámadott« haza mellé és a pártvezetőségeknek nem maradt más hátra, mint éhnek a fordulatnak az utólagos elméleti igazolása.

Ez az utólagos igazolás mindenütt szinte egybehangzó módon történt:

Két főtenyező hatása alatt vállalták ugyanis ezen országokban a tömegek a háború fizikai terhén fölül a háború politikai terhét is: az egyik a haza védelme volt, a másik a demokráciáért való hódítás gondolata: Németországban »a cárizmus elleni harc«, Franciaországban és Angliában pedig »a porosz militarizmus megsemmisítésének« a jelszava alatt. Mindkét tényező végzetes módon szabta meg a tömegek későbbi lelki továbbfejlődését. Az első tekintetében csupán a K a u t s k y ismert megállapítására célunk, hogy a védekező háború, siker esetében, szükségszerűen hódító háborúba csap át. A »demokráciáért való hódítás a fegyverek erejével« pedig másképpen, mint tényleges hódítással (pl. az orosz birodalom feldarabolása), valóban nem is vihető keresztül. Mmd a két lelki tényező tehát a tömegeket a g y ő z e l m e s h á b o r ú felé hajtotta, mert mind a két indok szempontjából csak a g y a k o r l a t i e r e d m é n y kárpótolhatott a meghozott elvi áldozatért. A tömeget, amely szocialista világnézete ellenére vállalta a háború politikai terhét, csak a háború által fizikailag és reálisan elérhetőnek tetsző eredmény készítette erre: a haza védelme, amelyet

csak a hódítás biztosíthat; – a demokrácia katonai győzelme az autokrácia felett, amelyet a legyőzöttek területi megcsónkítása avathat csupán történelmi tényné. – Nemesoda, ha a pacifizmus eszméi igen távol estek a szocialista tömegi háborús céljaitól.

De egy másik, egy negatív, azonban éppen ilyen fontos körülmény végzetesen játszott közre ugyanebben az irányban. A szocialista balpárt t. i., az orthodox marxisták csoportja, amely tántoríthatatlanul kitartott a háború ellenzése mellett, egészen határozott irányba terelt (kezdetől fogva mindenféle kételyt, aggályt vagy tiltakozást ezen a téren és ezzel előre is megszabta azt a formát, amelyben később a visszahatásnak szükségképpen megnyilvánulnia kellett. Ez az osztályharc nevében való kétely, aggály és tiltakozás álláspontja volt. Annak a következetes és ezerhangnemben való ismétlése, hogy a proletariátus számára csak egy ellenség van: a kapitalizmus; csak egy front: a társadalmi forradalom frontja; csak egy harc: az osztályharc. Amint tehát a győzelmes béke hangulatos jelszavai elveszítették bűvös hatásukat a tömegre és a hódítás mellett felsorakoztatott ál-szocialista éjrvék alól értelmiségie (felszabadult, nem új hadicélokot keresett magának a tömeg a »hódítás« és a »győzelem« hadicéljai helyébe, hanem a hangulati reakció által megszabott irányt követve, egyenesen visszatért az orthodox marxista állásponthoz. A háborút, amelyért addig mindent megtagadott, éppen ilyen végletesen megtagadva, elfoglalta ismét helyét a békebeli harcvonalban. Ahogy a hadüzenetkor, hirtelen megfélekezve a nemzetközi munkásmozgalomról és annak egész múltjáról, belevetette magát a háborúba, most már nem akarta meglátni korának legnagyobb horderejű nemzetközi tényét: a Világháborút sem és azt holmi kapitalista kalandnak becsmérelve; a hódító háború frontja után most az osztályharc frontján folytatta struccpolitikáját.

Ilyen elméleti és lelkületi helyzetben a pacifizmus, mint háborús cél a proletariátus számára fel sem merülhetett. Akit magjával sodort az események sodra, tehetetlenül hanyódott benne, aki megkapaszkodott az osztályharc elméletben, éppen olyan tehetetlenül tapadt ahhoz. Az ál-szocialista alkalmi ideológiáik éppen olyan kevésbé voltak alkalmasak a továbbfejlődésre és a megtermékenyülésre, mint a marxista orthodoxia!

(Itt a cenzúra, 43 sort törölt.)

Részletesen elemeztük íme azokat az ellentmondásokat, amelyek Magyarország népszövetségi tagsága és a sovén nemzetiségi politika között fennállanak. Nyugodtan kifejteni igyekeztünk, hogy egy jövődő, egységes Magyarországra való reményt csakis úgy táplálhatnak jogosan, ha a nemzetiségi asszimilációs politikát végleg elvetjük. E fejtegetések segítségével kívántuk volna a Károlyipárt számára megkönnyíteni a pacifista agitáció útjait.

A radikális pártot programhűségre hivatkozva figyelmeztettük egy rövidlátó és rövidlélegzetű politika veszélyére.

A szociáldemokratákat a munkásmozgalom gyakorlatából merített szempontokkal kívántuk meggyőzni arról hogy a pacifista politikát a mainál öntudatosabban és határozottabban kell folytatnia: ez a párt taktikai presztízse, nemzetközi szervezeti formája és elméleti egysége érdekében ma egyaránt szükséges.

Mindegyikhez sorban, külön-külön fordultunk, hogy lépjen rá idején a következő pacifista politika útjára.

Pedig azalatt is, hogy ezeket leírtuk, néhány órával megint közelebb jött a katasztrófa, amely immár enyészettel fenyegeti az egész emberiséget. Az általános összeomlás már nem lehet távol. Akkor pedig emberek, pártok, népek, osztályok és hazák, – érdekek, indokok, érvek, presztízsek és taktikák, – csak porszemek lesznek abban a forgószelemben, amely a világot el fogja seperni.

A valószínűség amellet szól, hogy a pacifista mozgalom el fog késni és civilizációnk megsemmisülését már nem lesz képes megakadályozni.

Még sem marad számunkra más, minthogy nyugalmiunkat megőrizve, emberről-emberre menjünk és ki-kit a maga szempontjából a pacifizmus elméleti és gyakorlati előnyeiről még az utolsó órában meggyőzni igyekezzünk.

Isac Emil: „Kulturátlan vidék”.

A kutyák ugatnak... Az utcán sár... A jegyző beborozott hanggal köszönt... Alig pislákol a ampa... És hallszik a mezőn a búza susogása. Hideg esős szél csap az arcomba... Nyikorog a kiskapu és gágognak a libák, az anyám élémbeszalad a kékfényű lámpással és bevilágít az arcomba. Már otthon vagyok. Nyugalmas, csöndes, levendula szagú szobák. A falon Marx arcképe, a királyé mellett. És a torzonborz forradalmár nyugodtan néz a fejedelemre. Egy fekete macska csörömpöl át a porcelláncsészeiken és a konyhából behallszik a cseléd orrhangja, amint énekkel üzen Galíciába.

— És valamikor a Sorbonne-on tolongtunk, valamikor idegesített a Côte d'Azur, jártunk karonfogva braziliai nőekkel és daloltuk Drartem és Fragon nótáit... Valamikor a Leopoldgass-e-ban kísértük professzor Oscar Bie-t, avagy az Unter den Linden fái alatt olvastattuk Rilket...

— Valamikor mi is ifjak és forradalmárok voltunk, Elysée Reclus volt a mesterünk és lázas szemekkel hallgattuk Krapotkin és Rappaport szavait... Valamikor nekünk is voltak finom cél-

jaink, európai ösztöneink, lüktető, szabadságot lihegő eszméink... Kulturátlan vidék. Miniden europeerségnék vége egy sinecura, vagy ami még rosszabb: a vidék egyhangú, marasmusos csendje. Ez országnak átka, hogy ifjait túlkorán megvénytí. Fialal lelkünk csatangol a világiba, felszív mindent, magiunkba csődíti a haladás ígéit – s amikor hazajövünk és letelepszünk a vidék lemarja rólunk a nyugatot. A fiatalos sovinizmus sohase veszedelmes, de ezerszer jaj, az idős és megbékélt sovinizmusnak. S magamon figyelem, a harmincas évekhez még nem is közeledek és már a vidék engem is konzervatívva tesz. Már nem ellenségem a társadalmi rend, hanem a gögös gróf, már nem harcolok autokraciák, hanem a pap kánonjai ellen, már nem aggaszt a biológia, hanem a künn felejtett szalmakalapom, már nem imádom Mona Lisa csodás mosolyát, hanem minden vágyam egy szomorú szemű kislány, aki nefelejtset ültet. És nem ébreszt villamos és Joseph, hanem a kondás kürtje és a malac sivitása – és magam előtt nem a világot látom, hanem a hajnalban napfényvel és madárdallal ébredő, báránybégetéssel és paszulyt szedő munkások énekével elalvó falut. Retour au foret... Rousseau és Tolstoj. Anachoreták, kik lebecsüliték a kulturát, kik megnyugtatók az intellektust a természet örök parancsával... Kulturátian vidék... Mennyi lemondás, mindenről: telephonról, írógépről, rotációsról, forgjó színpadról, Leon cilinderről, Worth gúnyáról, John Lane kiadványokról, Toth istenről, Ramsay-ről, Curie-rél, mindenről. És múlnak a percek és órák és napok és évek s már nem érzem a British Museum dohát, sem a Louvre szobrainak fényét nem csodálom, megmosolygom a peckes verebet és zenéltetek az erdővel, nincs, már kedvem Champigny-ba zarándokolni, avagy a szárd kolostorba barangolni... Kulturátlan vidék. És ha ezerszer kérdezném, egyszer se tudnék felelni: miért? Jobb ez így, borostás állal járni és búzakalászt viselni izzadt kalapon, szebb ez így tespedni, inni az esküdtekkal és krajcárt hajigálni mezítlábas parasztgyerekeknek, megnyugtatóbb számomra kakukfüvet szedni és majoránás húst enni, örvendezni, ha édessé fő a lekvár és ha bátyánk malmában őrlik a gabonát, boldogabb vagyok-e, mint vidéki és falusi, kicsiny gondokkal és teljesülhető vágyakkal? Hisz odakünn, messze, új világ készül, utak és oltárok lesznek, új hitek és országok, trónok dülnek és népek zuhannák a fergetegbe, égig emelkednek bűnök és vért izzad a föld – s én, levendula szagú szobában ülök, a szívemben: Európa, minden nagysága és minden szerelme, s künn: kutya-

ugatás ... sáros utca ... részéig alabárdos, aki időt kiabál... eső ....
hűvös éjszaka ... falu.

*

A milieu elmélet nagy mestere: Edgar Poe azt mondja valahol, (talán a The Raven magyarázó, jegyzetében), hogy a művész lelke épp oly független a milieu-tól, mint maga a tehetség az akarattól. Akarni tudni. És a kulturátlan vidék: nem butítja az agyat. Opportunisták vallják, hogy a kulturátlanság kulturátlanná teszi a lelket. Ha Goethe nem Weimar-ban élt volna; és nem lett volna miniszter... a bajor Freilassingban nem írhatta volna meg a Faust-ot? Avagy a bernevei száműzött Wilde csupán Parisban írhatta volna meg a Salomé-t? És Petőfi, ha nem játszott volna mindégi krajcáros preferánszot a Pilvax-ban, hanem Kolozs-Nagy-Idán lett volna nótárius, nem lett volna ugyanaz a Petőfi, mint ugyanaz a gall nemességű Csokonai lett Csokonaiból a borgőzös délibábos rónán? Akik a kulturátlan vidéket a szív és agy temetőjének tekintik, akik a kultúrát emporiumhoz és csupán kultúrához kötik, azok ugyancsak Wilde-ot juttatják eszembe: lehet-e a cukrot marokszámra élvezni?... És mi a fontos az intuíció számára: a hely, vagy a dispozió? Talán lelki hajlamainkat irányíthatja az, hogy fotogenes lámpa, avagy Wolfram-fény mellett írunk, talán testünk nyugalalmát befolyásolhatja egy amerikai írószék és egy fapadka közötti különbségi, mint a hogy méreteiben más a lordmayer és a falusi nótárius, de kultúr-szükségletünkhöz semmi szava sincs a vidéknek, mert csupán pseudo-européerek lesznek európaiak egy európai emporiumban, az ázsiai vidéken pedig eldurvulnak, az igazi kultúrlélek egy őserdőben épp úgy együtt érez a haladással, mint az aszfaltos, ragyogó zúgó és motoros-várfosi zajban. Már nem szidlak falu... Tehát csak ugassanak a kutyák... És legyünk falusiak, kik: elszármazunk szerelmüinktől: a metropolistól, a kultúrát mi is fejleszteni tudjuk magunkban, ha nem hiszünk abban, hogy a vénülés ok a tunyaságra, és a lemondásra s hogy akik kultúrát a l a n vidéken lakunk, azok már megtagadtuk a haladást... Ó, fáradt lelkek, vonuljatok mentől többen nyugodt vidékre, igyatok tejet és váljatok bikaerőssé, különösen most erősödjétek, nézéték szembe a napot, mert nemsokára eljövend az idő, hogfy barnára égett arccal, buzakalással kalapotokon, újra útnak induljatok és újra elfoglaljátok a helyeteket: lombik, foliáns és mérőeszköz mellett, megizmosodott szavatok végigcsendüljön a fáradt utcákon, amelyeken most Halál, Háború és Zsarnokság egymást ölelve halad.

Kóhalmi Béla: Hangulatok az abszolutizmus idejéből.

»Kedves herceg Kaunitz, és ha minden magyar árán, de kedvet herceg, szerezte vissza nekem Csehországot.»

Mária Theresia levele Kaunitzhoz

II.

Latin és magyar citátumban de hányszor vágják historiából bukó fejünkhöz, hogy a történelem az élet tanító mestere. Amennyiben élet ez a velünk forgó becstelen álom, most naponta ezer alkalom volna értékesíteni mindazt, amit a történelem felhalmozott vagy még ugyabban azt, amit aprópénzre váltattak velünk az iskolában. Most válnék el, hogy öblös pipa módjára adatokkal jól teletömködött fejünkben fölcillámlik-e egy-egy analógia, előrán-gatja-e valami vezérlő motívum az összefüggő eszméket? Ami ismétlődik, hogy az vajjon kaleidoszkopikus véletlen-e, vagy a népekben tovább élő erők újból napfényre törése. És fölismertük-e ezeket a történelmi erőket? Ami adatot asszociáció útján felszínre hoztunk, merőben érzéki asszociálás volt-e, vagy a belső összefüggés észrevévése? Ha pl.: légiókról, brigádokról olvasunk, juttottak-e eszünkbe az orországotirannizáló hugenották, vagy a lengyel légiók, melyek hasonlói céljuk távoli reménységével a nagy korzikai kezében a spanyol szabadság legyilkolásának eszközei voltak, Jellasich horvát légiói, amelyek a mi forradalmunk eredményét segítették Windischgtätznek és Schwarzenbergnek felszolgálni, vagy a Klapka olaszországi és 1866-iki magyar légiói? Néha azt kell hinnünk, hogy minden ma hallott szó ötvenkét esztendő távolából visszhangozik. Hogy van az, hogy a történelmi párhuzamok hiányoznak a magyar publicisztikában? Nyilvánvaló, hogy itt tudatos, hogy itt föltett elhallgatásról van szó. Mi mindnyájan, kik itt írunk és olvasunk, hazafias nevelést kaptunk. De tegye szívére mindenki a kezét és feleljen egyenesen, megtanított-e minket ez a hazafias történelem a más náció hazafiságának a tiszteletére is? Ahogyan a magyar publicisztika tudatosan elnyomta, úgy nyomta el milliónyi olvasó magyarban a Klapka-légió emlékét egy ezerszeres bebiflázásból leülepedett, taposott idegpályákon futó tudattalanná vált tudat: hogy ez valami egészen más. A mi történelmi érzékünket megmérgezte az. a tartthatatlan nemzeti egoizmus, amelynek kiirtása nélkül nem lehet szó világbékéről. Azok az osztályok, amelyeknek a mai rend kedvükre való, intézményesen táplálják ennek a türelmetlen állami és nemzeti egoizmusnak a tüzét, mert más világrendet nem tudnak elképzelni. Mi bennünk a nemzetek békéjének más képe él, mint az erőszakon alapuló. Mi a népek testvéri szövetségét áhítjuk

* Az előző cikket lásd a Szabadgondolat f. évi júniusi számában. Mire e sorok – amelyeket a cenzúra addig visszatartott – napvilágot látnak, félő, hogy lekéstünk arról, hogy a népek megértésén munkálkodjunk.

és ebbe az atmoszférába nem illik a másfajta hazafiság megbélyegzése.

Világos utáni harmadik évben már enyhült valamelyest az abszolútizmus nyomása. 1862-hen felfüggesztik a tábori bíróságok hatályát, 1854-ben megszüntetik az ostromállapotot. Mindhiába, az az ellenséges érzület, mely főleg a protestáns köznemességben a Bach szerinti »született oppozícióban« volt meg, még jóval ezután is igen kevésbé áldozatkész hangulatúvá tette az országot. Pedig 1859-ben, a lombardiai háború idején, nagy szükség lett volna mérni hangulatváltozásra. De éppen ez az idő volt alkalmas az emigráció számlára, hogy megingassa a katonaság hűségét. Az olasz háború lefolyása, toét nagy csata elvesztése nagy izgalmat idézett föl az országban. Az emigráció nyílt támogatása, a francia császár és a szard király részéről merész vágyakat oltott a nemzetbe, de ezekből a villafrancai fegyverszünet semmit sem váltott be. Deák azt írta ekkor egy levelében, hogy az ország levertebb, mint Világos után. A Thun-féle protestáns pápens még az aulikus mágnásokat is ellenállásba kergette. Ez időtájt felélénkült az emigrációval való összeköttetés, holott Kossuth nyíltan beismerte volt, hogy az ő törekvései már talajt vesztek az országban is a vezetés a mágnások kéziébe került. Még 1859-ben alakult meg Kossuthból, Klapkából és Teleky Lászlóból a nemzeti direktórium, mely III. Napoleon és Cavour támogatására számítva, összeköttetésben volt az országban működő központi forradalmi bizottsággal, melynek Beniczky Lajos, Máriássy János és Ivánka Imre voltak kiszemelt hadvezérei egy Ausztria ellen ismételt megindítandó olasz háború idején támadó nemzeti fölkelés esetén. Jött Benedek, a san-martinoi hős mint kormányzó és az októberi diploma, melyet az önálló parlamenti kormányzat alapján álló magyar többség visszavetett.

Az emigráció és a forradalmárok táborába hajló országot ekkor érte az első, már félresikerült békekísérlet. Mégis az októberi diplomában megnyilatkozott koncesszióknak megvolt az a hatásuk, hogy enyhítette a hazai forradalmárok elszántságát és bár a parlament 1861 augusztusában feloszlott, a központi forradalmi bizottság még korábban (márciusban) oszlott föl az uralkodó részről tanúsított engedékeny hajlandóság láttára és Kossuth nagy fájdalmára, Deáknak a parlament széteszslás akkor tett kijelentése ellen, hogy a törvények talajáról nem lépünk le, nem hangzott föl ellenvetés. A parlament feloszlása után azonban újból életbe reptették a hadbíróóságokat.

Kossuthnak 1862-ben közzétett konföderációs terve ugyan benső egyen ellenséget hozott az emigráció hazai hívei és támogatói köbébe, de az erjedő folyamat az országnak ama táborában, mely nem tartott Deákkal, tovább tartott. Az 1861-iki parlament együttléte alatt honvéd-segélyző bizottságok alakultak. Az elégedetlenek felhasználták ezeket a bizottságokat egyrészt de

monstrációra, másrészt pedig arra, hogy a volt honvédtiszteket egy forradalmi seregben valló közreműködésre megnyerjék. A provizórium (1861. nov. 5.) behozatala ugyan hivatalosan megszüntette ezeket, azonban titkos bizottságok formájában tovább is működtek s jellemző, hogy ezeknek a bizottságoknak az élén ugyanazok állottak, akik a szabadkőmíves páholyok élén. Az emigráció hazai híveinek egy tekintélyes csoportja Kossuth nélkül akarta előkészíteni a felkelést. Ez a csoport a detronizációt kimondó országgyűlés volt elnöke, Almássy Pál körü, ennek külföldről való hazatérte után, 1864 januárjában alakult meg, Károlyi Sándor, Tisza Kálmán, Beniczky Lajos és többek részvételével. A terv szerint 22 guerilla banda állíandó föl, melyhez Almássy a Klapka körül csoportosuló emigrációtól szerzett támogatást. Az emigráció által Itáliával kötött szerződés szerint a forradalmi sereg 90,000 puskára tartott igényt s Klapka tervei szerint Szerbia is résztvett volna az Ausztria elleni harcban és a Havasalföld felől is betörték volna az országba. A mozgalom kiterjedése közben a bizottság rájött arra, hogy titkos bizottságok útján Kossuth is előkészít hasonló akciót és Nedeczky Istvánnak, egykori honvédhuszár századosnak, ki Kossuthnál járt Turinban, sikerült idehaza egyesíteni a titkos bizottságokat úgy, hogy ettől fogva egy hét tagú egyesített bizottság intézkedett. Ezzel egyidejűleg Victor Emánuel kormánya az olaszországi magyar légiók szaporítását is vállalta, miután Scher-Thoss elbeszélése szerint a Marmora-kormány egy Ausztria elleni támadást készített elő 1864 nyarán. A Kossuth-féle fölkelés 1864 tavaszán tört volna ki, de az osztrák kormány már 1863 decemberében tudott Almássyék összeesküvéséről, de csak miután az ismételten lefoglalt fegyverszállítmányok semmi kétséget sem hagytak fenn azok eredetére nézve, lépett föl. A nagykanizsai hat láda fegyver lefoglalása utáni hetekben pesti lakásukon elfogták, Almássy Pált, Nedeczky Istvánt, Beniczky Lajost, Gáspár Lajost s utóbb még többeket. Az elfogottak közül Nedeczky és Beniczky hazaárulás címén kötél általi halálra, kegy útján húsz évi nehéz börtönre, Almássy Pál húsz évi nehéz börtönre, társaik tizennégy évi nehéz börtönre ítéltettek, de e büntetéseket császári kegy 1865-ben internálásra változtatta át.

A magyar emigráció és hazai barátai azonban továbbra is mozgékonyak maradtak s a jó alkalmat akkor is egy háború kitörésétől remélték. Az emigráció fentartotta összeköttetéseit a Velencére törekvő Itáliával és kapcsolatot keresett, 1849-en okulva a délszlávokkal és románokkal, miben Cavour volt a magyar politikusok segítségére. Minthogy pedig Kossuth az ország függetlenségét Franciaországgal és Itáliával szövetségben a keleti kérdés meghódításával kapcsolatban törekedett biztosítani, 1862-től kezdve Bismarck is szövetségese lesz a magyar emigrációnak. Ugyanannak a Bismarcknak, aki 1849-ben még azt panaszolta, hogy Poroszország nem avatkozott be Oroszországgal együtt a forradalom ellen, 1862-ben már eszébe jutott, hogy valamikor Nagy

Frigyes is keresett szövetséget elégedetlen magyar főurakkal. Ausztria ellen minden szövetséges jó volt neki.

Magyar részről gróf Csáky Tivadar ajánlotta fel Bismarcknak 1865 elején az olaszországi honvédtiszti kolónia szolgálatait Ausztria elleni háború esetére. Ettől fogva állandósultak az emigráció és Poroszország összeköttetései. Az olasz vezér Berlinben időzésekor elhatározták egy magyar légió felállítását és ennek előkészítésére Bismarck Komáromy Györgyöt küldte az országba, aki a határozati párttal keresett kapcsolatot. Mikor Ausztriának Olaszországgal való békés megegyezése fenyegette Bismarck terveit, újból energikusan nézett a magyar légió dolgához és ez időben Kossuth küldöttjét is fogadta s Nemeskéri Kiss azt jelenthette a megbízónak, hogy háború kitörése esetén egy porosz hadtest nyomulna a Jablonka-hágón Magyarországra s magával vinné egy kisebb magyar hadsereg felszereléséhez szükséges anyagokat és fegyvereket. Ekkor írja Moltke, hogy Ausztria baj nélkül vehet el két-három csatát, de egy magyar forradalom véget vetne a dolognak és Bernhardit küldi Garibaldihoz, hogy az önkénteseivel Dalmácián át nyomuljon Magyarországra. Az emigráció vezetői, főként Türr, honvédtiszteket menesztnek az országba, hogy a hadseregbe belecsempésszék a lázadás eszméjét. Egy genfi magyar nyomdász, gyártja Klapka proklamációit, melyeket magyar ezredekben terjesztettek.

Közvetlenül azelőtt a porosz minisztertanács előtt, melynek döntenie kellett az Ausztria elleni háború dolgában, Bismarck magjához hívatta Türrt és Klapkát és közli velük, hogy a minisztertanács a háborúval es Olaszországgal és Magyarországgal való kooperációval fog foglalkozni, tární azután június 12-én meg is történt s ezen a kooperáció határozatba is ment. Olaszországot az emigrációval való kooperációra azonban csak ezután kellett megnyernie s meggyőznie La Marmora olasz miniszterelnököt arról, hogy nem annyira az együttes Bécs elleni masírozás, mint inkább a két oldalról Magyarországra való betörés és így a magyar fölkelés az, ami Ausztria vereségét elő fogja idézni. Az olasz kormány akkor mutatott csak hajlandóságot a magyar emigrációval váró szövetségre, mikor ennek két pártja, Kossuthék és Csákkak megegyeztek. A megegyezés pontjaihoz hozzájárult az olasz kormány is és Kossuth meg aznap felhívta az Olaszországban tartózkodó honvédtiszteket, hogy készüljenek a berlini útra. Julius elején megjelenik hogy proklamáció a császári és királyi hadseregben szolgáló honvédekhez, hogy lépjenek át a porosz hadseregbe. A proklamáció így végződik:

„Huszárok, ti, kik előtt nem volt és nincs akadály, jöjjetek át a porosz táborba s a háború végével haza mehettek családotok körébe.

Bakák! Ne használjátok szuronyaitokat, most dicsőség és nem szégyen magát elfogatni.

Tüzérek! Lőjete a levegőbe, különben testvéreitek vérét fogjátok ontani.

A Porosz, fegyverek győzelme által fel fog szabadulni a magyar haza!”

Klapkát 1866 július 3-ikán a porosz-osztrák háború alatt fogadta Bismarck és közölte vele, hogy most már komolyan hozzá kell látni a magyar légió felállításaihoz. Még nehéz harcokra volt ekkor Bismarck szerint kilátások és nem az volt a célja, hogy Ausztriát összetörje, hanem hogy gyors békekötésre kényszerítse. A magyar foglyokat a sziléziai várakba küldik és a toborzóknak mindenben kezükre járnak. Néhány ezer ember toborzása után Klapka megkísérelné az országba való betörést.

Bismarck azért sürgette a légiót, hogy a béketárgyalásoknál Magyarországi mint háborút viselő fél jelen lehessen vagy szóba jöhessen s gondolt arra, (Goltzhoz intézett levele), hogy a békepontok közé a magyar alkotmány ügyét felvegye. Nemsokára jelenti is az augsburgi Allgemeine Zeitung, hogy a magyar foglyokat, mintegy 2000-et, el is szállították már országuk határaihoz közel, ahol megkérdeik őket, belépnek-e Klapka légiójába? Július 12-én a fogoly magyar tisztet a porosz király engedelmével szabadon bocsátották, átadták fegyverüket és megengedték nekik, hogy a sziléziai várakba utazzanak a magyar foglyokhoz.

A légió tulajdonképpen megszervezése ezek után csak július közepén kezdődött meg. Két tábornok neve volt a zászlóikra írva, a Klapkái és a Vetter-é. Mindketten proklamációval fordultak a foglyul esett magyar katonákhoz. Klapkái így hangzott:

Vitézek!

Honfitársaim bizalmából az öszves magyar hadi erők főparancsnokságát veszem által; mint vezér szólok tehát hozzátok.

Szegény hazánk nem árva többé!

A poroszok és olaszok hatalmas királyai szövetségeseink!

Olaszhonból Garibaldi, a Duna felől Türr Erdély felől Bethlen sietnek a haza fölmentésére; innen én vezetem be a vitéz magyar sereget; Kossuth Lajos velünk lesz: így egyesülten kiverjük az osztrákot, ki hazánk vérét és vagyonát rabolj, visszafoglaljuk ami a miénk, Árpád földjét!

1848 és 49-ben örök dicsőséget arattunk, most a babér és béke koszorúja vár reánk, ha hazánkat fölmentjük.

Előre tehát! Kövessétek a magyar zászló! Ahol az lobog, ott a magyar ember helye!

Egy néhány napi járásra esik hazánk szent földje, oda vezetlek! Induljunk tehát hazá! hol anya, mátká, testvér nyílt karokkal vár!

Válasszatok! Nyomorult foglyok akarok-e maradni, vagy dicső honvédek lenni.

Éljen a haza!

KLAPKA

magyar tábornok

Az első nap 700-an jelentkeztek s 22-ikére 1560 magyar foglyból álló légió állott készen, melyet július 25-ikán ünneplésen feleskettek. A porosz kormány képviselőjében Döring; ezredes és Drygalski százados voltak beosztva a légiókhoz, jelölül annak, hogy a magyar légió a porosz hadsereg köteleikébe tartozott s még aznap meg is kapta Klapka a porosz főparancsnokság utasításait, hölgy kb. 2000 főnyi seregével Stolberg tábornok alá tartozik.

Július 28-án a sereg átlépte az osztrák határt, de nyomban meg is állott, mert útközben beállt a fegyverszünet. A légió főhadiszállása Orlau-ban volt és nem sokjára itt érte a vezéreket a porosz főhadiszállás értesítése, hogy a légiót feloszlatták. A vezérek ebbe a döntésbe nem nyugodtak bele és nagy nehezen sikerült a haditanácsot más elhatározásra bírni, amennyiben ez nem akadályozta volna meg a légiót abban, hogy porosz támogatás nélkül az országba hatoljon, ami augusztus elsején meg is történt. Augusztus negyedikén azonban, miután nem talált nagy lelkesedésre az országba betörő légió a hazában, másrészt az osztrák seregi nyomására, a légió visszavonult. (A. K i e n a s t : Die Legion Klapka. Wien: Seidel 1906.)

Ne kövessük tovább a légió sorsát felbomlásáig és a kremisi hadbírószáki tárgyalásig és ne szóljunk a sikertelenségének politikai és társadalmi okairól: az »egységeseleg elnyomott nemzet« belüli osztályellentétekről. Nem oknyomozó történelmet írunk itt, csak emlékeket idéztünk azok számára, akik a mi dolgunkra irigylendő elfogultsággal vágják rá: óh, az valami egészen más! Jusson eszünkbe Bismarck bizalmasának, Theodor von Bernhardt-nak a szava, aki azt mondta a légió gondolatának felmerülésekor Türrnek: »A porosz hadseregben a becsületes, lovagias hadviselés eszméi uralkodnak, amelyekkel ilyen légiók alkotása határozottan ellenkezik.« – Naplójába pedig ezt írta: »Természetesen nem mondhattam Türrnek, hogy a légionáriusok a mi katonáink szemébe esküszegők, kötelességmulasztók és mint becsületlen személyek kétségkívül a legkeményebb megvetéssel kezelhetnének.«

Rudas Zoltán: A mentő tanú.

A per már elveszett, de az ítéletét nem mondták még ki. Alperes, ki a közérdekkel azonosnak vélt egyéni érdekeit veszélyeztetve látja és így minden (eszközt kész az Ítélet megváltoztatása érdekében felhasználni, mentőtanút vonultat fel. A tanú ugyan nem volt jelen és semmit sem tud, – de ugyanazt hiszi, aminek valósiadat alperessel el szeretné hitetni és ezért: vall és esküt tesz.

A francia baloldali szocialisták lapjában, a Populaire-ben, Ppovics Dusán cikket írt a keleteurópai szocialista pártok háború alatti magatartásáról. A N é p s z a v a szeptember 21-iki számában ismerteti a tanulmányt és részleteket közöl le belőle. Amint a Népszava cikkéből kitűnik, az egész ismertetés a következő két konklúzió kedvéért történt:

1. »A magyar elvtársak a háború legelső nap játok fogva intranzigens és ellenséges magatartást tanúsítottak uralkodó osztályaik s azoknak a műve, a háború ellen. Hívek maradtak ehhez a magatartáshoz maiglan is.«

2. »Kell-e megmondanunk, hogy a magyar elvtársak minden alkalommal, lapjaikban s azonkívül is védelmükbe vették a szerb népet s általában a délszláv népeket, hogy minden lehető megtették értük?!«

*

A magyar szociáldemokrata párt elvi programja, épp úgy, mint az összes külföldi pártoké: háborúellenes. Elméletében a pacifista világnézet egyik hordozója a párt és meg kell állapítanunk, hölgy ettől a programtól elvileg soha el nemi tért. A béke utolsó napján egy határozott, erélyes elvi deklarációival igyekezett túlharsogni a felvonuló hadseregek robaját és a háború alatt is több alkalommal szembe szegezte elveit a tényekkel.

Míthogy azonban egy felsősorban politikai pártról van szó, az elvek fentartásának konstatálása itt nem elégséges. Az elvek tetteket követelnek és deklarációk nem helyettesíthetik a cselekedetet. Vigyáznunk kell azonban, hogy a cselekedet kívánásában az adott viszonyok és lehetőségszabta határokat túl ne lépjük. Nem lehet ugyanis összehasonlítást tenni a nyugati szociáldemokráciák és a mi szociáldemokrata pártunk között, azon egyszerű okból, mert az előbbieket parlamenti frakcióval rendelkeznek és így a hadviselés lehetőségének megszerzésében közvetlen beljeshatásuk van. Amíg tehát azoknak módjukban volt élni a hadihitel megtagadásának fegyverével, addig a mi pártunk ettől ab ovo még volt fosztva. De ugyanez megfosztotta a pártot attól a magas pódiumtól, melyről az elvi deklarációk az egész országba széthangzottak volna. Ezenkívül még a szólás- és gyülekezési szabadság eltörlése, valamint a nacionalista szempontoktól Vezérelt cenzúra a szó egyéb útjait is szinte teljesen járhatatlanná tették.

A magyarországi szociáldemokrata párt magatartását ezek a korlátozások határozták meg: megfosztva minden aktivitási lehetőségtől, a teljes negáció álláspontjára kellett volna helyezkednie és megtagadnia minden közösségiét az uralkodó osztályokkal és azok expozitúrájával, a mindenköri kormánnyal. Ez az egyetlen magatartás, mely egy parlamenten kívüli pártnál a korlátozott cselekvési lehetőségek legteljesebb kihasználását jelenti.

Ezen megállapítás után fel kell vetnünk a kérdést: vajjon a szociáldemokrata párt csakugyan megtagadott minden Közösséget az uralkodó osztályokkal? Tényleg kérlelhetetlen ellenségként állott-e a kormányokkal szemben?

A válasz: nem!

Nem, mert a Burgfriede kiátkozása mellett is támogatták azt a kormány munkát, mely elsősorban mégis csak a háború továbbvitelét tudta és vallotta feladatának.

Midőn 1917. év júniusában az orosz forradalom egész Európára kisugárzó hatása alatt a belpolitikában demokratikusabb kurzus indult meg, a baloldali polgári pártok mozgalmához csatlakozott a szociáldemokrata párt is. A csatlakozást helyeselnünk kell annyiban, amennyiben ennek célja eredetileg az volt, hogy az ország demokratikus erői egyesítenek. De a forma túlélte a

lényegét és a világháború negyedik évében legfontosabb követeléstül a választójogi minimumot jelentették ki. Nem béke volt a harci jelszó, nem is egy demokratikus maximum az elvi alap, hanem oly minimuma a választójognak, mely az általános választójogot meg sem közelíti, mely széles néprétegeket továbbra is jogtalanságban tart, s amely a nemzetiségeket minden eddig túlhaladó mértékben fosztja meg jogaiktól. Mire e tervezetből törvényjavaslat lett, az addigi minimumból elérhetetlen maximum vallott, annál is inkább, mert a párt a javaslatot is kielégítőnek találta és a kormányt továbbra is a legteljesebb mértékben támogatta. Meleg barátságot és niebelungi szövetséget tartott fenn az azzal a kormánnyal, mely a belpolitikai reakciót teljesebbé tette, mely intézkedéseiben a demokráciával minden közösséget megtagadott és amelynek igazságügyminisztere a neki nem tetsző mozgalmakat »eltaposom«-mal fenyegette meg. Soha polgári politikust oly bizalommal nem követtek, mint a zajos politikai múlttal bíró Vázsonyit, soha kormány munkáját oly készséggel nem támogatták, mint a háború negyedik évében uralomira került demokrata-szólamú reakcióét. Ha parlamenti képvisellel bírt volna a párt, csak a hitelek megadásával szolgálhatta volna az uralkodó osztályokat, míg így közreműködött azon szellemi atmoszféra megteremtésében, mely lehetővé tette, hogy a negyedik évből ötödik, hatodik vagy akár nyolcadik lehessen.

Mikor három évi Burgfriede után a nyugati államok kormányhű szocialistái ott állottak, hogy a szakítás lehetőségét fontolgatták, mikor egész Európán átsapott a demokrácia követelése, mintegy ideális hadicélként, mikor az uralkodó osztályok nagy engedményekre voltak hajlandók, csak hogy az egyensúly-állapot fennmaradjon: akkor érkezett el a magyar szociáldemokrata párt a kormánytámogatás szent eszméjéhez. És rendületlenül támogatta a háborút- és reakció-éltető kormányt mindaddig, amíg egy a választójogi remények meg nem semmisültek. Csak mikor Vázsonyit, az uralkodó osztályok megmentőjét, kiléptették a kormányból, tért vissza a párt eredeti álláspontjára: a negációra.

Az elvi program a kollektivista társadalom megteremtésére irányult, a mozgókorcs választó jogiért feszítette meg erőit. Az elvi program a demokráciát mint létfeltételt vallotta, a gyakorlat lehetővé tette a reakció megerősödését. Az elvi program pacifizmust hirdetett, a gyakorlat a háború szolgálatában állott.

Hol itt az »ellenséges és intranzigiens magatartás«, melyet »uralkodó osztályaik és azok műve a háború ellen« tanúsítottak?

Opportunizmus és intranzigencia semmi esetre sem tekinthetők azonos fogalmaknak!

Nem kutatom, mi volt a szövetség célja: tévhit, hogy a választójog egymagában is békét és demokráciát jelent, vagy meggyőződés, mely a gyakorlati eredményt mindenek fölébe helyezi? De tény, hogy a vélt eredmény reményében az intranzigienciával együtt a nemzetiségeiktől is eltávolodtak, helyeselték és támogattak egy javaslatot, mely demokrácia helyett a »szupremácia« jel-

szívásai eltakart erőszakot és hatalmi túlsúlyt biztosítja, sőt a pártvezetőség egy tagja az aradi népgyűlésen a nemzetiségektől remegő magyar feudálisokat a nemzetiségi tömegek kulturátlanságával bátorította. A »minden lehető«, mit a nemzetiségiiek érdekében megtették, nem volt több, mint Változó gyakorlat dacára fenntartása a változatlan elvi alapnak.

És mindezt még csak múló tünetnek sem tekinthetjük, melyet a negyedik év »háborús pszichózisa« váltott ki. A Népszava ugyanakkor, mikor önigazolásul Popovics Dusán cikkét ismerteti, vezércikkében komolyan fájjalja, hogy a magyar junkerpolitika »még a demokrácia látszatát sem tűri és hogy »még az annyira mérsékelt kompromisszumos választójogot... is el akarja temetni.« Előző napi vezércikke pedig új harcok kezdetét jelenti be: ismét a választójogiért.

Nem kell különleges jóstehetség a m a g y a r s z o c i áldemokrata párt ismét kész választójogi h a r c o t kezdeni világok és világnézetek harca közepette, ismét kész Vázsonyival szövetkezni, annak reakció s-d e m o k r a t a v o l t a d a c á r a, ismét kész egy választójogos kormányt támogatni, vallott és hirdetett elvei, valamint a kongresszusi határozatok elle- nére.

*

A mentőtanú vallomása nem bír perdöntő jelentőséggel. Az ítélet kimondása csak halasztást szenvedett. Ha azonban a párt csakugyan elveinek megfelelő magatartást akar tanúsítani, úgy a vezetőségnek mindenek előtt be kell ismernie azt, hogy ha a háború-ellenzés valamely párt intranszigienciájának a jele, úgy a magyar párt ezt a j e l t m e g h a m i s í t o t t a. Be kell ismernie azt, hogy szorosabb viszonyban volt t é n y l e g a k o r m á n n y a l, mint a nagy nyugati pártok jobboldali frakciói. Ezek ugyan f o r m á l l i s a n a kormányban is helyet foglaltak, de elveikből nem adtak fel többet, mint amennyit n y í l t a n b e i s v a l o t t a k. Be kell látnia mindazt a tévedést, mit – elismerjük – a legnagyobb jóhiszeműséggel, de tisztánlátás hiányaiban követett el és minden erővel arra kell törekednie, hogy az elvi program és mozgalom mindenben és mindenütt fedjék egymást.

Csak ez adhatja vissza az elvesztett bizalmat és nem a mentőtanú tájékozatlansága!

Mint a magánéletben különbséget teszünk a között, amit egy ember magáról gondol és mond, s a között, ami tényleg és amit cselekszik, úgy még fokozottabb mértékben kell megkülönböztetnünk a történelmi harcokban a pártok frázisait és elképzeléseit valóságos organizmusoktól és való érdekeiktől, képleteiket realitásuktól (Marx.)

Boross F. László: Világnézet és elszántság.

Az »elszántság« kifejezés köznapi értelemben nem pontosan fedi ugyanazt a fogalmat, amit vele jelölni akarunk, de jobb híján ezt a szót kell használni, mely itt nem a bátorságnak nagyobb fokát jelenti, hanem egy, a kockázattal ellentétes negatív biztos állapotot, melynek következményeként nagy értékek, sőt néha az egész élet egy szubjektíve már előre látható bizonyossággal vesztés lapra tétetik fel. A kérdésből kikapcsolódnak a válásos és hasonló önfeláldozások is (Krisztus, Husz, etc.), melyeknél túlvilági ideológiák, az életnek a halál utáni folytatását szuggereálják és ezáltal csökkentik a hozott áldozat szubjektív nagyságát.

Itt csak azokról az önellenes cselekvésekről van szó, melyek alanyai egy minden távolabbi ideáltól független szociális aktivitással (rendszerint a szociális élet minősége folytán) szubjektív értékben is csökkent egyéni életüknek éppen szubjektív értékét, életükről való saját értékelésüket akarják kiegészíteni. És pedig oly módon, hogy – legtöbbször életük tényleges, vagy vélt*) legvégén – még legalább egy pillanatra élettartamutó objektív (külső) oldalának, melynek központja rendszerint a szociális élet, saját kívánságuk irányába hatalmas lökést adnak, vagy vélnek adni.

A kérdés ez: Hogyan van az, hogy emberek oly tetteket követnek el, melyek a meglévő körülmények között, szinte feltétlen bizonyossággal, életük elvesztését vonják maguk után és pedig anélkül, hogy világnézetükben foglya posthumus értéknyereség-elképzelésnek csak némi lehetősége is volna, melyek indítóokai tehát tisztán momentán vonzások!? És mi az érték-differencia, melynek pillanatnyi felélése oly nagy befektetéseket tesz szubjektíve érdekessé, mint az egész élet?

A szó mai értelmében vett kultúrembert a többi embertől az különbözteti meg, hogy világnézete van. A világnézet az emberi öntudat oly egysége, mely az összes külső behatásoknak és az összes belső reakcióknak szerves erdője. A világnézettel bíró embereket az emeli a világnézettelen emberek fölé, hogy életüknek van objektív alapja, van objektív mértékegysége az átélések értékeléséhez. Mert igaz ugyan, hogy a világnézet is végeredményében szubjektív tény, de a szubjektív lehetőségek határai között immanens és ezzel az immanens voltával adja meg aktuális átéléseknek hozzámérhetőségét.

* pl. Adler Frigyes.

Természetes, hogy a világnézet immanenciája nem úgy érthető, mintha maga a világnézet megváltozhatatlan, fejlődésmentes objektum volna, mert hiszen mindén újabb átélés bővíti a világnézetet, amennyiben fenti definíció szerint a világnézet nem egyéb, mint az összes átélések erdője (átélés = hatás + reakció), hanem hogy az értékelés funkciójának törvényszerűsége állandó, vagyis minden átélés az addigi összes átélések pszihikai erdője mint egység által értékeltetik, míg a világnézettelen embereknél az egyén múltjának csak bizonytalanul és ösztönszerűleg kiválasztódó részei reagálnak az (aktuális átélésekre).

Az értékelésnek két (kategóriája van: vagy parallel az átélt tény, vagy állapot az átélő alany élettudatának egységéből (világnézetéből) eredő tendenciákkal, ez esetben nem vált ki cselekvést, hanem az élvezetnek, vagy nyugalomnak megfelelő fokát, – vagy ellenkezik a világnézetbeli tendenciákkal, (világnézettek embereknél a momentán győzedelmes tendenciákkal, de ez a cikk keretében nem tartozik) – az ily átélés saját megszüntetésére, vagy megváltoztatására vagy hatásainak! ellensúlyozására irányuló cselekvést vált ki.

A normális életben a cselekvési képesség állandóan egyensúlyozható arányban áll a második csoportbeli élményekkel, illetve állapotokkal. Előfordul azonban, hogy a világnézetből folyó, tendenciákkal ellentétes átélések oly sűrűek, illetve a tendenciákkal ellentétes állapotok oly intenzívek lesznek, hogy az alany ellenálló-, illetve cselekvő képességre kisebb arányban pótoltatik, mint amilyen arányban cselekvési motívumai nőnek, minek következtében megbomlik az egyensúly, illetve a cselekvő képesség ökonómiája; annyira, hogy ezt maximális intenzitású cselekvés sem képes az adott világnézet keretén belül helyreállítani.

Ennek az egysúlytalanságnak kétféle lehet a következménye: vagy következetes marad az alany a világnézetéhez és akkor ezt minden erejének egy pontban koncentrálásával cselekvésbe igyekszik igenlenni akár élete látán, vagy fel kell adni világnézetét, ami által eddigi életének értéke, minden életbefektetése, elvesz és hátralevő élete, vagy az állati vegetálás unalmába sülyed, vagy öngyilkosságba vezet.

Mert minden magasabb rendű, vagyis tudatos fejlődéstendenciájú életnek van egy lelki standardja, melyen alul az élet (az alany saját érzékelésében) kevesebb, vagy legjobb esetben egyenlő értékű a nem-élettel.

Az ilyen negatív értékű állapotból (amire köznapi nyelven is azt mondjuk: ez már nem élet), két kivezető út van:

a) vagy ezt a fizikailag eleven »nem-életet« fizikailag sem eleven nem-életté változtatni, vagyis: az öngyilkosság; mert az olyan »nem-élet«, amelybe az egyén legalább nem érzi a nemlétet, szubjektíve sokkal előnyösebb, mint az olyan élet, mely állandóan éli saját értékének negációját, vagy

b) a meglévő energiákat akár az élés időtartamának megrövidítésével addig koncentrálni, míg az élet legalább egy időpontnyira újra eléri a magjának érdemesség fokát.

A határozott világnézettel nem bíró egyének a két lehetőség közül természetesen az öngyilkosságot, vagy a lelki öngyilkosságot (fatalizmus, quietizmus) választják, mert aktuális életcéljaik megghiúsulása után nem marad objektív céljuk, amelynek irányában megmaradt léletenergiájukat feléljék.

A világnézetükhöz konzekvens egyének sohasem követnek el öngyilkosságot, hanem aktuális életcéljaik megghiúsulása után még mindig megmarad az immanens életcél: világnézetüknek minden reménytelenség ellenére is igenlése.

Az ily állapot szokta létrehozni a legelszántabb »nagy tetteket« melyeknél az élet szubjektív értéke annyira kicsiny az objektív életcél még megvalósítatlan részéhez viszonyítva, – illetve helyesebben az utóbbi annyival hatalmasabb az előbbinél, hogy itt már nincs szó a tett életre káros következményeinek meggondolásáról, hanem csak egy feltétlen aktivitási kényszerről, arról, hogy minden másra való tekintet nélkül a világnézetnek megfelelő cél irányában valamit, illetve mindent, amit csak lehet, tenni kell.

Rubin László: Feljegyzések.

Az ólomkatona.

A gyermekszív ajtaján kopogtat valaki: adj szállást a szép vítéznek! Apánk hozta játszótársnak. Szép játék, tarka, lovon és gyalog, puskával és karddal, sorba állítható – és szembeállítható. A vörös magyar, a zöld német, a sárga japán: szörnyű ellenségek!

Szívünk ajtaján belép a kis kvártélymester s a hadseregnek szállást csinál. És azért, mert az ólomkatona a gyermekszoba asztalán mulatságosan elterül, valaki egykor holtan a harctéren marad. Egymásra fogunk törni les ólomszínű holttestünk az ólomkatonára fog emlékeztetni. Amikor forró- szívünk hirtelen kihül, valahol egy édesanya kisfiának mosolygva játékszert vásárol.

A munka hangja.

A munkának hangja van és nem olyan, mint a nemes indulaté.. A munka hangja nem bársonyos, mint a szerelem, nem halk, mint az ima és nem zengő, mint az önöm. Hanem durva. A munka hangja egy sikoly. Holott a,z ember isteni arca. Holott az-ember hangja méla, hisz övé a biblia, a történet, a muzsika és a könny.

A rabszolgaság korában a hajcsár rekedtebb volt, mint ma. Oh, sírni kell, hogy nincsen más különbség.

A kultúrák összeütközése.

Azt mondták, hogy a kultúrák összeütközhetnek. A magyar lány kenyere a szerb pelyhes lággyal, a német vegyiipar a hajló francia nyelvvel, az orosz irodalom az osztrák vasúthálózattal, az: angol egyetemek a török mecsetekkel.

Azt mondták, hogy a kultúrákat evégből védeni kell. Voltak, akik több tanítót, jobb utakat, igazságos törvényeket, kitűnő közigazgatást, tudósok és művészek fölkarolását ajánlották. E gyöngé gondolatokat elfojtották és olyan férfiakat sikerült előállítani, akik barna zubbonyt vörös nadrággal, sárga sapkát kék köpennyel hordtak, vitézkötést és paszományt tétettek. Baloldalukon acéltokot lógattak, amelyből egy vékonyabbat akármikor ki lehetett húzni. Ez járásukban akadályozván őket, részükre az államban kivételes tiszteletet biztosított. Volt köztük egy nagytekintélyű szekta, amely nyakig begombolkozott, mert a gombok alatt államtitkokat dugdosott. Sok pénzt kiöntötték rájuk, melyért az volt a dolguk, hogy a levegőbe nézzenek. A levegőben csakugyan megfigyelték, hogy a különböző szelek úzik, kergetik egymást, mire egy nyári napon azt mondták, hogy a nemzeti szelek egymás hátaírait átlépték, vagyis a kultúrák összeütközése bekövetkezett.

Robert Michels: Az intellektuell-kérdés.

A szocialista munkásmozgalomban az intellektuellek eleni harc egészen helytelen feltevésekből indul ki. A harcot tudvalevőleg két ellentétes szempontból szoktak megindítani. Azok, akik radikális és intranszigenens álláspontot foglalnak el, azt hiszik, hogy az intellektuelleknek joggal vethetik szemére, hogy a munkásmozgalom »ellaposításá«-ra, »elvizenyősítésére, »elpolgáriasítás«-ára törekszik, hogy proletár férfierejétől megfossza és az opportunizmus és akkomodizmus felé terelje. A többiek, akiknek kényelmetlen a »radikálisok« állandó Memento Principiis Obstare-ja, a maguk részéről kisdéd bátorságukat szintén az intellektuelleken hűtik le, mert illetéktelen zavart csinálóknak, megkövesedett professzoroknak, stb. tartják őket, olyan embereknek, akiknek fogalmuk sincs a munkásmozgalomról és szükségleteiről és akik annak rendes menetét dolgozószobájukból hozott túlérrettségükkel megza-

varják. Míg tehát némelyek az intellektuálisokat nagy általánosságban a revizionistákhoz, a polgárizáékhoz, a legszélsőbb jobboldali szocialistákhoz szeretnék számítani, addig mások éppen megfordítva az ultraradikálisok, a szélsőbaloldali szocialisták, az anarkisták közé hajlandók sorozni. Egyik esetben sincs igazuk. Főként azt nem lehet megérteni, milyen okokból csatlakoznának a burzsoáziából kikerültek mindenáron a munkáspártnak éppen a legszélsőbb jobboldalához. Sokkal inkább lehetne még történeti és lélektani alapon az ellenkező tételt védelmezni, jó, ha nem is döntő érvekkel.

Lélektani alapon: Nagyon találóan jegyzi meg Kautsky, természetesen csak egy korszakra vonatkozólag, amelyben »a szocializmust a műveltek tömege is bűnnek vagy esztelenségnek bélyegezte« s amelyet ő, véleményem szerint helytelenül, ma már lezártnak tekint, hogy aki polgári környezetből küzdi ki magát a szocializmushoz, annak sokkal nagyobb energiára, forradalmi szenvedélyre és meggyőződésre van szüksége, mint a proletárnak. A burzsoáziából, eleinte annak csak magasabb rétegeiből, származott szocialistában a súlyos belső és külső harcok, a keserű naplók és álmatlan éjszakák, amelyeken keresztül magát a szocializmushoz felküzdötte, olyan szilárd meggyőződést, olyan energiát és szenvedélyt hoztak létre, amilyen a proletár elvtársnak csak ritkán áll rendelkezésére. A polgári világgal minden összeköttetést megszüntetett. Halálos ellenségként áll vele szemben, a priori engesztelhetetlenül. A burzsoáziával való harcban könnyen a radikálisabb irány felé fog hajlani.

De nemcsak, a lelki harcok, amelyek osztálya törzsétől való elszakadását kísérték, és az ezek által nyert nagyobb szenvedélyesség és energia hajtják az egykori burzsoát az intranzigensek oldalára, hanem magasabb történelmi műveltsége és nagyobb, intimebb ismeretei magának a burzsoáziának lényéről. A szocialista proletárnak sokszor nehezebbre esik az ellenség erejét és harci-eszközeinek tömegét helyesen értékelni. Naiv csodálkozással kíséri a polgári körökben végbemenő jóakarató társadalmi törekvéseket is és egyes polgári rétegekkel vagy személyek komoly vagy csalárd üdvöztető tanainak csábításaival szemben úgy áll gyakran, mint a paraszt a vásáron. Az egykori burzsoá helyesebben ítéli meg régi osztályának a munkásmozgalom elaltatására irányuló törekvéseit. Szakértő létére könnyebben tudja a burzsoázia igazi indítóokait kikutatni. Ami proletár elvtársa előtt az ellenfél kedvességének és előzékenységének tetszik, azt ő aljas hízélgésnek érzi, melynek nyomorult korrupció a célja. Amit proletár elvtársa nagy lépésnek tárt a célirányban, azt ő apró étappnak értékel az osztályharc végtelen útján.

A fejlődésmenetben különbözőségnek, amely ugyanazon eszme proletár és polgári [körökből származó] hordozói között fennáll, szükségképpen meg kell nyilvánulnia ennek az eszmének kifelé való képviselőjében is, érvényesülnie kell a párt ellenfelével és félbarátaival szemben való taktikában. Az a pszichológiai folya-

mat, amely a származásukra nézve különböző szocialistákban lejátsszódik, logikailag; indokolt. A proletár, akinek nincs állása a pártban, de tagja annak, megfigyeli a sokféle haladást, amit az a gondolat, amelyért szenvedélyesen küzd, minden lehető téren elér, látja a párt növekedését, észreveszi talán saját magán a bérvizonyok javulását, a párton kívül is szakmája szerint szervezve van és talán tagja fogyasztási szövetkezetnek is. Az ott szerzett benyomások és élmények nála sokszorosán viszonylagos elégedettségben egyesülnek. A viszonyok fejlődését rózsás színben látja és ezért könnyen hajlandó osztályának történelmi rendeltetése betöltéséhez vezető egész útját egyáltalában optimisztikusan felfogni. Visszahatásokat, ha nem is kizártaknak, valószínűtlenné tart, ha pedig megvannak, múltó jelenségeknek. És a kedélyhangulata az ellenféllel szemben is nagylelkűvé, kedvessé és bizonyos fokig békülékennyé teszi. Az a proletár pedig, aki állást szerzett magának a pártban, természetesen még fokozottabb értékben érzi ezt.

A történelem igazolja megfigyeléseinket; kiváltana az arisztokráciából és a nagyburzsoáziából hozzánk kerülteket nézzük: Bakunin Mihály herceget, Krapötkin Péter herceget (mindketten anarkisták), Engels Frigyest, Marx Károlyt, A történelmi vizsgálat tehát igazat ad a lélektaninak: szabály szerint – és itt csak oly szabályról lehet szó, amely alól sok a kivétel – a szocialista exburzsoa minden komoly pártkérdésben a radikálisabb, intranzigensebb, principiálisabb megoldás felé hajlik. Természetesen a munkásmozgalom története másrésről arra is tanít, hogy némely »revizionista« áramlat is erősen át volt hatva intellektuellektől. Tagadhatatlan, hogy a Németországban megiríduló revizionizmus, ha nem is” éppen a »Szocialista diákok« kis csoportjából indult ki, de az mindenesetre bizonyos tüntető vehemenciával vette pártfogásába; ámde éppenúgy tagadhatatlan az is, hogy legvégső fokon a szakszervezeti mozgalom vezetői, tehát eredetükre nézve proletárok, voltak azok, akik a német szociáldemokrácia reformirányához az impulzust megadták. Mint ahogy igen gyakran éppen az exkluzívabb munkásmozgalmak voltak az igazi szocializmus hirdetői és művelői: a nemzetközi munkásszövetség Fribourg és: Tolain mellett álló francia csoportja, az angol tradesunionisták, a szelíd Bénoit Malon, az egyszeri napszámos, Revue Socialiste-jáhozt tartozó u. n. integrális irányzat, aki ellen először Paul Brousse, a vad orvos, majd az intranzigens marxisták, valamint Paul Lafargue, az angol orvos és Jules Guesde, a tudós irodalmár, fújtak rohamra, az Independent Labour Party, a Labour Representation Committee-vel, a Chiesa fényezőmunkás körül csoportosuló genual csoport és Reggio Emilia földmunkásai. Különösen miéig lehet állapítani, anélkül, hogy a cui bono kérdését továbbfirtatnók, hogy szabály szerint, mágiából a munkásosztályból kikerülő munkásvezérek is rábíráhatók voltak a munkásmozgalom jobbfelé való orientálására. Legien, Anseele, Rigola. A possibilisme ouvrier went rosszakarató kitalálás.

Az intellektuálisok elleni harcnak különböző okai vannak. Egyrészt az intellektuálisoknak egymás között a pártvezetőségért folytatott küzdelméből származik. Másrészt különböző vezetőeszmék követőinek harcaként jelentkezik, – (alkalmazkodás vagy elméleti következetesség, tranzigencia vagy intranszigencia, szakszervezetiség tradesunionista fogalmazásban, vagy marxizmus mint történetfilozófiai doktrína throughout), – amely időnkint a modern munkásmozgalom egy kis szociális rétege elleni harcba megy át. Nem mindig erre illetékes munkások kezdték az intellektuálisok elleni harcot hirdetni. De azért a munkásságban is állandóan ott élt a társadalmilag heterogén elemekkel szemben való bizalmatlanság. Igaza van Clara Zetkinnek, amikor azt mondja, hogy: »Egyedül és megérthetetlenül, a polgári világból átkerülő sok tekintetben bajtársaihoz tartozik. Idegenül, de egyszersmind otthonosan a gazdagok világában, akikkel nevelése és szokásai összekötik; idegenül, de egyszersmind otthonosan a proletariátus magaslatain, amellyel meggyőződése szoros közösségbe hozza.« A tradíciók terén éppen a művelt emberre nehezedik különös erővel. Ezért kétszeresen sújtja a bizalmatlanság, amely új környezetében fogadja. Az intellektuálisok, akik idealizmusuk ösztönzésére, a párthoz jöttek, megalázottnak, csalódottnak érzik magukat. Amellett a tömegekben nagyon csekély a megértés azzal az áldozattal szemben, amelyet gyakran az intellektuális belépésével a pártnak hoz. Amikor Paul Göhre a drezdai pártgyűlésen felémeltette, hogy a szociális tevékenység kedvéért elvesztette hivatását és jövedelmét, társadalmi állásait is családját, különböző pártlapok azt felelték neki, hogy mindez, a legudvariasabban mondva, csak szentimentalitás, amelyre a munkásságnak nagyon is joga van fütyülni; ilyen »áldozatokat« az ember hozzon magának, ne a munkásügynek. Az elvtársaknak semmi érzékük nem volt a lemondás nagysága iránt, amely az ő kedvükért történt. Az intellektuálisok és a proletárok nem értették meg egymást.

Éppúgy mint Olaszországban és Franciaországban, Németországban is a legszörnyűbb, legsúlyosabb vádak emelték ezek ellen az Intellektuálisok ellen. Voltak korszakok a német szociáldemokrácia történetében, amelyekben, úgy látszott, hogy a taktika egész bonyolult kérdése az »intellektüel-kérdésre« redukálható, amelyekben a párt tanult tagjai általános megvetésnek voltak kitéve. Még mai napság is, az u. n. intellektuálisok sok tekintetben tanúsak. Még mai napság is bizonyára kevesen vannak köztük olyanok, akiknek nem volna szükségük rá, hogy helyiel-közzel egyszer ismét bebizonyítsák a tömegeknek, hogy társadalmi származásuk súlyosbító körülményei és magasabb műveltségük ellenére is jó szociáldemokraták, amellett, hogy, mellékesen megjegyezve, az intellektuális urak rendszerint nem mutatkoznak nagy hősöknek és nagyon szívesen letagadják igazi társadalmi jellegüket és kacérkodnak a kérges tenyérrel. Helyesebben: Merlino ironikus megjegyzése fején találja a szöveget, amely szerint ez az állapot csak addig tart, amíg sikerül nekik a mozgalom élete lendülni.

Ettől kezdve, legalább a tömeghez való viszonyukban, védve vannak. Hogy még ezentúl is gyakran demagóg allűröket vesznek fel, arra csak a polgári pártoknak és különösen a munkásosztályból kikerülő versenytársaiknak kritikájától való félelem készíteti őket.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a tömegeknek az intellektuálisok iránti bizalmatlanságának, ha részben mesterséges is, megvannak a Jó oldalai. Nem csak azért, mert az intellektuálisok közül a kikerülő bolond és szeszélyes elemeket, akik alkalmilag; a szociáldemokráciáihoz szeretnek csatlakozni, nemsokára ismét kilóditja. Semmi sem volna veszedelmesebb, mintha a munkások intellektuális Hybriseket túrnének meg. Az egyetemi tanulmányok lehetővé tétele nem a legtehetségesebbek természetes kiválasztásának ismertetőjele, hanem majdnem mindig a gazdaságilag előnyösebb helyzetben lévő néposztályok kiváltsága. A tanult embernek tehát nincs joga tudásával büszkélkedni. A dr. betű a neve előtt nem jogcím a dicsőségre; minden átlag proletár épp olyan könnyén megszeretné ezt a címet, ha megfennének hozzá az eszközei, mint az, átlag-intellektüel. És azonkívül mindenekelőtt: egy proletármozgalom egészségére nézve feltétlenül jobb, ha a munkások bizalmatlansága a burzsoáziából kikerülők iránt a kelleténél százszorta erősebb, minthogy a proletariátus vezérei iránti túlságos bizalmából kifolyólag csak egyetlenegyszer is csalódják.

Az intellektuelleknek a munkások részéről jövő lenézése etikai szempontból jogosulatlan, mert hiszen megállapított ténynek kell tekinteni, hogy (főképp Északnémetországot illetőleg) a polgári osztályból származó, a forradalmi munkásosztályhoz, a »felforgatás« pártjához, »a hazátlan csürhéhez, amely nem érdemli meg, hogy a német nevet viselje« való csatlakozásával majdnem kivétel nélkül társadalmilag és gazdaságilag annyit veszít, mint amennyit intellektuel-éljenes elvtársai társadalmilag és gazdaságilag nyelnek, éppen azáltal, hogy saját osztályuk pártjához csatlakoznak, amelyekhez már osztályegoizmusuk is tereli őket. Persze, hogy szüksége van a politikában harcoló munkáságnak saját soraiból kikerülő újoncokra, akik a proletárhadsereg tisztjeivé lépjenek élő és jó, hogy talál ilyeneket. Éppúgy magától értetődő, hogy a munkásosztály ezeknek a magaválasztotta vezetőknek a megélhetését biztosítja és szilárd állásokat teremt nekik. De azért nem illik ezekhez a »felemelkedett« munkásexisztenciákhoz, hogy gögösen nézzenek le (a nagy százalékban saját elhatározásukból) társadalmilag »lesúlyedtt« elvtársaikra, akiknek bölcsője egy burzsoaházban ringott. Nekik, a szerencsefiaknak, kellene az utolsóknak lenniük, akik az alászállókat megvetik.

A fenti fejtegetésekből önként, következik, hogy a szociáldemokraták harca az intellektuálisok ellen, ha jogosult is egyes esetekben, nemcsak etikai szempontból teljesen igazságtalan, hanem nagy mértékben „célszerűtlen, sőt esztelen is. Azonkívül minden kétségen felül áll, hogy még a tehnikailag oly előhaladott német munkásmozgalom sem tudna az intellektuelek nélkül meg-

lenni. Ha a német szociáldemokrácia, amint láttuk, úgy, általános összetételében, mint vezetőségében is igen nagy mértékben proletár és vezetői közlött egy August Bebel súlyával és olyan emberek jetentostégiével bíró alakokat mutathat fel, mint Ignaz Auer, Johannes Timm, Martirt Segitz, Adolph von Elm, Otto Hué és mások, akik proletár vagy ehhez közelálló rétegekből származtak, akkor még nem mondtunk nagyot, ha azt állítjuk, hogy ha a szociáldemokráciából képzeletiben a tanult embereket kivesszük, a párt szellemüéig és politikailag nagyon sokat vészit erejéből.

Mehring szerint a harcos. proletariátusnak nincs olyan nagy szüksége intellektuálisok segítségére a társadalmi praxisban. »Ha csak elméletnélküli praktikusok akarnak lenni – mondja Mehring – akkor a munkásmozgalom egészen jelentéktelen függelékévé teszik magukat, mert mit lendit a dolgon, hogy néhány millió munkáshoz néhány száz intellektuel csatlakozik, akik közül a millióik jól és a százak csak kevésbé jól értenek a prakszishoz?» Ellenben az intellektuális-ok értéket jelentenek a társadalmi elmélet miatt, mert a proletárok érdekében igyekeznek kifejteni a munkásmozgalomnak a világegyetemmel való történelmi összefüggéseit és ezáltal elejét venni, hogy a munkások szem elöl tévesszék! mozgalmuk különböző ágainak tervszerű összeműködését világot rendítő céljukra, amelyet a lehető legfeltartóztathatatlanabbul kellene elérniök. Az intellektüelek feladata tehát abban áll: »hogy a munkások mozgalmának nagy célját frissen és élénken fentartsák és közvetítsék nekik azoknak a társadalmi összefüggéseknek az ismereteit, amelyed a proletariátus közelgő győzelmét biztosítják.«

Nincs szükségünk rá, hogy ezen a helyen-egy esetleges vádadal szemben az ügyvéd szerepét játszuk, amely az intellektuelek munkásmozgalmi szükségességének történelmi tényéből a küzdő proletariátus intelligenciája ellen volna kovácsolható. Mindenki, aki csak bizonyos mértékig is követte a nemzetközi munkásmozgalom történetét, tudja, milyen nagy mennyiségű munkakedv és munkaképesség van a proletariátusnak éppen abban a részében, amely osztálytudatától áthatva elhatározta, hogy kiküzdí felszabadulását. Az tudja azt is, mennyi intelligenciát, kötelelességtudást és nyugodt, állhatatos munkaerőt fejtenek ki minden országban a proletárok. Mint szövetkezetvezető, szakszervezeti hivatalnok és párt-ember, a proletár sok tekintetben, technikái szempontból, lett, akiről megfelelő állásban levő, burzsoaszármazású kollegái gyakran példát vehetnek. Ha mindamellert az egykori munkás a nemzetközi munkáspártokban az elméleti kérdések tárgyalását és továbbfejlesztését, (gyakran a gyakorlati napipolitika legfőbb vezetését is (amelynek általános irányára természetesen a legnagyobb befolyást gyakorolja), nagyrészt polgári származású elvtársainak engedi át, úgy ennek a ténynek, amely távolról sem a küzdő munkásság szellemi szegénységének bizonyítéka, abban rejlik a legtermészetesebb magyarázata, hogy, a mai termelés

által megszabott gazdasági rend, ha nem is akadályozhatta meg, hogy a bérmunkás kedvező körülmények között intelligenciáját kifejlessze, a legfőbb kultúrjavak monopolizálásával ad usum Delphinorum mégis azt eredményezte, hogy csak elenyészően csekély számú bérmunkás tallál szabad időt és alkalmi intelligenciájának intellektussá való kiképzésére. A mai nagytermelésnek mindenesetre szüksége van intelligens proletármunkásokra. Intellektuális munkásokra, iskolázott intelligenciájú munkásokra szintén szüksége van. De ezt az anyagot maga az urisoztály és a nagytermelők rokonsága szállítja neki. Ennélfogva semmiképpen sem áll érdekében a magántulajdonban lévő nagytermelésnek, hogy a proletariátusnak a művelődés zsilipjeit teljesen megnyissa. A mezei munkában különben is bevallottan a legbutább munkás a legjobb. A szocialista burzsoának ellenben mindene megvan, amit a mai proletár kénytelen nélkülözni: ideje és pénze a politikai művelődésre, fizikai mozgásszabadsága és anyagi függetlensége, amely nélkül nagyobb méretű politikai tevékenység nem képzelhető. Így van az, hogy ma a proletariátus bizonyos fokig még a burzsoáziából kikerülőkre van utalva. A német szociáldemokrácia 1894-iki frankfurti kongresszusán az agrárkérdés megvizsgálására kiküldött bizottságban 15 tag közül nem kevesebb mint 9 intellektuel volt. Nyilvánvaló aránytalanság, ha tekintetbe vesszük, hogy a német szociáldemokrácia vezetőségében a volt munkások túlsúlyban vannak a polgári származásúakhoz képest, de rögtön világossá lesz, ha azt is meggondoljuk, hogy tudományos kérdést csak tudományosan képzett emberek tudnak megoldani. Így lesz ez mindig, valahányszor arról lesz szó, hogy egy jogi, filozófiai, közgazdasági, egyszóval rendszeres előtanulmányokat igénylő kérdést kell szaktudással tárgyalni. De azok az esetek, amelyekben az autodidaktaság nem elegendő, mindennapiak. A munkásságnak intellektuális vezetők iránti szükséglete talán csökkenni fog az állami berendezések nagyobb demokratizálódásával, és társadalmi életünk erősebb szocializálódásával, valamint a dolgozó osztályok számára kedvezőbb munkafeltételek kivívásával, amellet, hogy a polgáriak beözönlése a munkásmozgalomba előreláthatólag akkor sem lesz kisebb. Ám ezek a messze jövő kérdései. De lehetetlen, hogy egy olyan mozgalom, mint amilyen a modern proletároké, addig várjon, amíg elérte azt az érettségi fokot, amely lehetővé teszi neki, hogy legelső előharcosainak pótlásáról a maga kebeléből gondoskodjék. A polgári elemek nem engedik, hogy őket a szociáldemokrata munkásmozgalomból kiátkozzák, elkeressék, vagy kizárják: nemcsak a létjogosultságuk van meg, hanem egyenesen lényeges alkat részei a munkásmozgalomnak. Politikai munkásmozgalom burzsoaszökevények nélkül éppúgy történelmi lehetlenség, mint politikai munkásmozgalom osztálytudatos proletariátus nélkül. Ez különösen találó a munkásmozgalom ifjúságának és létrejöttének idejére, de találó minden későbbi, ismert korszakára is.

SZEMLE.

Szabó Ervin.*)

Az új renaissancenak induló Oroszországban nemrégiben megalakult a Szociális Tudományok Akadémiája, mely az orosz előadó professzorokon kívül tagjául választotta e tudományok legkitűnőbb művelőit. Kautsky, Friedrich Adler, Romain Rolland, Gorter és mások mellett Szabó Ervint is méltónak tartották arra, hogy az Akadémia tagja legyen. Amily magjától értődőnek tetszett e hír, oly meglepő volt sokak előtt az, hogy a magyar sajtónak egy szava sem akadt, mely Szabó Ervint köszöntötte volna.

A magyarországi szociáldemokrata párt hivatalos lapja sem; érezte a parancsoló szükségét annak, hogy e megválasztás jelentőségét és erkölcsi értékét kiemelve a napi szenzációk jelentéktelen sokaságából. Nem azokat kárhoztatjuk ezért, kiknek hangját nem lehetett hallani, hanem a hivatalos lapot, mely e hangokat elhallgattatta.

Így történt, hogy Szabó Ervint egyszerre két kitüntetés érte.

Az akadémiai tagság az új Akadémián nem a szorgalom elismerése, sem mint másutt, a fennálló rendszer igazolásáért kifejtett munkásság honorálása. Az új Akadémián a kiválasztásnál nem csak az a jelentőség volt irányadó, melyet a kandidátus tudományos kutatásaival kivívott magának. Az egyetlen Akadémia ez, melynél a tagok morális értéke a döntő. Az egyetlen Akadémia ez, hol az erkölcs értéket jelent és az erkölcstelenség s erkölcsnélküliség eleve ki vannak zárva. Ez az egyetlen Akadémia, mely arra az álláspontra helyezkedik, hogy a tudomány nem önmagáért és a tudós nem a tudományért van, hanem civilizáció és erkölcs elválaszthatatlan egészet kell, hogy alkosson az emberrel. Ezért kitüntetés, ha valakit ez Akadémia tagjául választanaik, még akkor is, ha a megválasztottnak erre a mégis csak »hivatalos« elismerésre szüksége nincsen.

De a távolból érkező elismerést egy közeli még növelte. Az: erkölcsi gyávaság és szellemi gyámoltalanság némasága tette ünnepelesebbé a megtiszteltetést. E sokatmondó némaság-beismerte, hogy nem hajolhat meg Szabó Ervin nagy tudása és magas erkölcsisége előtt, mert ezzel egyidőben saját tudatlanságát és erkölcsi minderwertigségét kellene beismerniök. Nem szólhattak, mert minden szó összehasonlításra adhatott volna alkalmat. Nem „dicsérhették a modern aszkétát, ki lemond a világ örömeiről, hogy a világnak az örömet adhassa, – mert ők csak a szenvedésről mondtak le. Nem tisztelhettek a cél felé egyenes utón haladót, – tegyenek tanúságot.

*) Midőn e néhány ünneplő sort írtam, hittem, hogy azok a felgyógyult Szabó Ervin elé kerülnek. E szomorúsággal telt napokban kegyeletes kötelességet vélek teljesíteni midőn e lapban közlöm, hogy szeretetünk és tiszteletünk őszinteségéről

mert ők csak utat ismernek és nem célt. Nem mutathattak rá, hogy a tudóst nem lehet megkörnyékezni vagy megfélemlíteni, – mert az ő mozgalmuk lényege a közeledés és leszerelés. Az önvédelem jogsértése volt ez a hallgatás, mert minden szó saját elítélésük lett volna. Nem szólhattak, mert így kellett volna beszélniük: »Szabó Ervin hite a tudása és hitéért minden áldozatra kész. Nagysága nem sikereiben található, hanem a vallott elvek igazságjában. Tudományos megállapításai függetlenek a pillanatnyi viszonyoktól és elveit a külső körülmények nem befolyásolják. Erkölcsei oly tisztultak, hogy még a legigazságosabb cél érdekében sem él erkölcstelen eszközökkel és csekedeteinek nem célja, hanem indítéka az erkölcs. Szabó Ervin az Ember és a Tudós. A Holnap embere.«

Rudas Zoltán.

A SAJTÓ.

Ifjak.

A *Pesti Napló* szeptember 18-iki számában *Lakatos Lászlótól* „Ifjak” címmel a következő sorok jelentek meg:

A budapesti honvédhadosztálybíróság ma kezdte tárgyalni az ügyét azoknak az ifjaknak, kik az állam fegyveres hadereje ellen elkövetett vétség címén keveredtek pörbe. – Mindenféle, okból tartózkodunk még csak leghalványabb kommentálásától is magának e pörnek, csak pár szót szólunk a Galilei egyesületről, amelyet a pör megindulásával kapcsolatban oszlatott fel a Vázsonyi-féle rendszer

A Galilei-kör tulajdonképpen fióktézete volt a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének – nem tudjuk ennek az Egyesületnek működését nem tiltották-e be szintén – és tagjai főiskolai hallgatók voltak, fiúk és leányok vegyesen. Az ifjúság. Ez a tudományos, önművelésre alakult egyetemi ifjúsági kör sosem volt politikai klub, bár nyilvánvalóan – és ebben semmi tagadna való nincs – csupán radikális gondolkodású egyetemi hallgatók csatlakoztak ehhez a társadalmi szövetséghez, amely szimbólumként választotta nevét annak az olasz csillagásznak, aki a dogmatikusok által kicsikart kényszervallomás után, dacosan szisztegette fogai közül: *Eppur sin muove*.

A „budapesti galileisták társasága nagy szellemi nivót jelentett és alig van számottevő tudós vagy író, aki az utóbbi tíz évben ott előadást ne tartott volna, köztük kimondottan konzervatív kitűnőségek – mint például Giesswein Sándor – is – mert ezeknek az oroszos rajongású ifjaknak fontos volt, hogy fórumukon az összes világnézetek megnyilatkozhassanak. Nem féltek az ellenérvektől és a radikális monológok helyett jobb szerették a meggyőződések és ösmeretek kontradiktórikus csatáját. Viszont az előadónak is fontos volt az Anker-közi pódium, mert akiknek onnan beszélhettek, a magyar intellektualitás jövő reménységei voltak, olvasó, érdeklődő, szellemileg maguk is dolgozó ifjak.

Politikai klub nem volt ez a népes társaság, amely mielőtt világgá szóródott volna, pótolta nálunk a párisi irodalmi és tudományos szalonokat, toalettek, teák, sendvichek, koncertek és snobizmus nélkül. A magyar intellektualitás kis szigete volt ez és igen gyakran felnőtt írók és publicisták innen kapták az új eszméket, a Galilei-ifjak szellemi telegráfján át értesültek új külföldi fölfedezésekről, nevezetes tudományos munkákról. A társaságnak presztízse volt és neves és szerepet vivő emberek is arra törekedtek, hogy becsületet szerezzenek maguknak az ifjak előtt, akik naponta rendeztek felolvasásokat, vitaestélyeket, szemináriumokat. Az agyvelő soha nem pihenő villamosság, mint valami örök motorikus erő dolgozott a már-

ciusi ifjak e késői szellemi ivadékaiban, volt ennek az egyesületnek külön karaktere, eredeti atmoszférája és rövid működési idejéhez képest arányiaian sok munka fekszik mögötte.

Tanultak, dolgoztak, ezt csinálták a Galileisták.

Az *Alkotmány* ugyanaz nap & következőket írja:

A szabadkőművesség legkártékonyabb alapításának, a Galilei-körnek működés be és szellemébe ad bepillantást az a bűnpör, melynek részletei soha még nem cáfolható bizonyítékai lesznek a sötétben dolgozó páholyok kártékonyágának és minden magyar érdekét veszélyeztető szellemének. Az Istent száműző, a hazát megtagadó, a trónt aláaknázó szabadkőművesség viseli a felelősséget a Galilei-körért, melyet hogy feloszlatnak – ez a pör bizonyítja – égető és sürgős szükségesség volt. A pörben szereplő egyének nevei a Galilei-kört s vele együtt a Narodna Obránával rokon páholypolitikát reprezentálják; Hogy egyetlen lengyel nő kivételével mind valamennyi zsidó s mind valamennyi hordozója annak a szellemnek, mely az oroszországi és lengyelországi ghetók pizsofészeiből zúdult reánk, ez még csak nem is véletlenség. A világ legalja spelunkáiban bújkáló anarkisra és forradalmi söpredék egy töredéke az a társaság, mely most bíróság elé került, megdöbentő intőjelül annak, ahogy és amilyen szellemenben a „középosztályt” a páholyok Galilei-expositurájában nevelték. Ha semmi egyéb: ez a pör örökre pörvesztessé és hitelképtelenné teszi a páholyokat a közvélemény ítélőszéke előtt, valahányszor a páholypolitika a közvéleményre appellálni merészkedik.

A budapesti honvéd hadosztálybíróság ma reggel kilenc órakor kezdte meg dr. Szentgyörgyi Elemér századoshadbíró vezetésével Duczynska Ilona 21 éves bölcsészettanhallgató, Sugár Tivadar 21 éves orvostanhallgató, Csillag László 19 éves. malomhivatalnok, Klein (Kelen) 26 éves közúti vaspályatársasági mérnök és Végh Dezső 36 éves címfestő bűnpörét. Kelen József kivételével a vádlottak 1918. január hó 26-ától vizsgálati fogságban vannak Letartóztatásuk a Galilei-körnek feloszlataásával volt összefüggésben. Akkor kitűnt, hogy a vádlottak antimilitarista plakátokat adtak ki és terjesztettek.

Jegyzeteinket a cenzúra nem engedélyezte.

SZERKESZTŐSÉGI POSTA.

Olvasóinkhoz. Örömmel látjuk, mily nagy számmal fordulnak olvasóink a Szabadgondolathoz, a légmentesebb természetű felvilágosításokat kérve Lapunk korlátozott terjedelme azonban lehetetlenné teszi, hogy az üzenetek tulajdonképeni mondanivalónk helyét foglalják el, ezért ezentúl – továbbra is a legnagyobb készséggel – olvasóink kérdéseire levélben fogunk válaszolni.

Minden cikkért írója felelős.

Felelős szerkesztő és kiadó: Rudas Zoltán.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: V., Visegrádi-utca 15.

Kiadóhivatali órák: minden hétköznap d. u. 5-10. Szerkesztőségi órák: szerda este 8-10.

ELEK-VÁRNAI NYOMDA IUDAPEST, IV., RÉGI POSTA UTCA 7.